

Monilajinen empatia – Miten saavuttaa eettisesti ja ekologisesti kestävä tulevaisuus?

MIKKO ROSENBERG
Tampereen yliopisto
 mikko.rosenberg@tuni.fi

Aluksi

Ihmisapinat ja muut eläimet ovat kohtausmassa kuudennen lajikadon. Tosin ensimmäistä kertaa lajikadon aiheuttaa lähes yksinomaan ihmisten toiminta. (Rose, van Dooren & Chrulew 2017, 1.) Ihmisten elämäntavat vaikuttavat monilajiseen elämään ja kuolemaan maapallolla. Elämän edellytysten ylläpitämisen kannalta kestävämpien elämäntapojen omaksuminen ei onnistu ennen kuin ihmisten arvomaailmat tukevat ekologisesti kestävämpää käyttäytymistä. Tässä esseessä esittelen monilajista empatiaa, joka kannustaa keskusteluun maailmankuvan muuttamisesta eettisesti, ekologisesti, sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävämmäksi. Olen aiemmin esitellyt ajatusta monilajisesta empatiasta artikkelissani ”Kasvatus monilajiseen empatiaan” (Rosenberg 2020).

Narratiivinen maailma

Monilajiselle empatialle luodaan pohjaa

ymmärtämällä ihmisyyden ajallinen ja kerronnallinen olemus, jossa kiinnitetään huomio kertomusten, tarinoiden ja narratiivien maailmaan. Narratiivien avulla ihmiset välittävät kokemuksiaan ajallisesta muutoksesta (Ricoeur 1984, 3). Kyky kertoa ajallisia kertomuksia kuolemasta ja elämästä muodostaa ihmisyyden perustan (Kristeva 2018, 8). Ihmislajin erottaa muista lajeista kyky hahmottaa niin, että ihmiset muistelevat, asettavat tulevaisuuden tavoitteita ja hahmottavat elämän ajallisena kokonaisuutena (Nussbaum 2001, 144). Ihmiset ymmärtävät ajan narratiivien avulla (Ricoeur 1984, 52). Ihmiset myös välittävät tietoa toisilleen, muodostavat ymmärrystä muutoksista ajassa ja jakavat kokemuksia, merkityksiä ja havaintoja elämästä narratiivien avulla.

Narratiivinen identiteetti osoittaa kertomuksellisuuden keskeisen aseman, kun määritellään ihmisenä olemista. Nar-

ratiivisen identiteetin teoriaa muotoili ranskalainen filosofi Paul Ricoeur (1984; 1988). Yksinkertaistettuna narratiivinen identiteetti on hermeneuttisen kehän runollinen päätös (Ricoeur 1988, 248). Identiteetti ei ole tällöin mitään valmista vaan jatkuvassa muutoksessa olevaa. Ricoeurin (mts. 246) mukaan narratiivinen identiteetti on vastaus kysymykseen siitä, millä tavoin ihminen säilyttää tunnisteuttavuutensa ajallisessa muutoksessa. Tunnistaakseen itsensä ihmisen on kerrottava elämäntarinansa, jolloin elämää kehittyä moninaisten kertomusten sommitelma. (Mts. 246–248.) Ihmisenä oleminen on minuuden muovautumista, uudelleen tulkitsemista ja luomista kertomusten, mielikuvien ja ajatusten maailmassa, jossa ihmisen itseymmärrys kehittyä silloin, kun hän keskustele toisten kanssa, jakaa kokemuksiaan ja saa niihin kommentteja (Polkinghorne 1988, 15). Ihminen luo ymmärrystä maailmasuhteestaan häntä ympäröivien tarinoiden, kertomusten ja narratiivien avulla.

On syytä kiinnittää huomio niihin kertomuksiin, joiden parissa länsimaalaiset ihmiset ovat kasvaneet. Olennaista on havaita, että merkitykselliset tapahtumat muovaavat myös erilaisten yhteisöjen narratiivisia identiteettejä (Ricoeur 1988, 186). Länsimaiseen maailmankuvaan ovat vaikuttaneet lukuisat ajattelutavat ja kertomukset, joiden välityksellä on muodostunut kuva ihmisten asemasta maapallolla. Valtaosa nykyisistä ihmisistä on kasvanut

modernisaation ja kehitysuskon aikakaudella, minkä vuoksi usko talouskasvuun ja tieteen jatkuvaan kehittymiseen ovat leimanneet tapaa hahmottaa maailmaa (Tsing 2015, 21). On ilmeistä, että länsimaalaiset tavat hahmottaa maailma ja ihmisen asema maapallolla ylläpitävät ekologisesti, eettisesti, taloudellisesti, kulttuurisesti ja sosiaalisesti kestävätkä kulutuskäytäntöjä (ks. Rosenberg 2018; 2020). Kestävämpien elämäntapojen omaksuminen edellyttää muutoksia arvoissa, tunteissa ja asenteissa.

Monilajinen empatia

Monilajinen empatia kyseenalaistaa kertomukset uusliberalistisen individualismin erityislaatuudesta ja dualistisen näkemyksen ihmislajista muusta luonnosta erillisenä lajina. Se kumpuaa ajatuksesta, että elämä rakentuu maapallolla yhteistyön ja vastavuoroisuuden verkostoissa (ks. Rose 2012, 44). Monilajisessa empatiassa tarkastellaan kertomuksia, joissa korostuu monilajisen elämän vastavuoroisuus ja herkkyys. Monitieteellisen eläintutkimuksen myötä on murentunut kuva antroposentrisestä maailmasta. Eriyisesti altruistinen käyttäytyminen on eri lajeja yhdistävä piirre. Luonnossa eläimet myötäelävät, surevat kuolleita lajitovereita ja toimivat lajitoveriensä hyväksi epäitsekästä. Usein ihmisyyttä määrittellään sellaisten käyttäytymispiirteiden perusteella, joita ilmenee myös muiden la-

jien keskuudessa. Sen sijaan, että ihmislaji nähdään muista eläimistä erillisenä lajina, on nähtävä lajeja yhdistävät käyttäytymispiirteet. (Nussbaum 2013, 138–140.) Ajatus ihmislajin erityislaatuudesta on etäännyttänyt ihmiset sekä emotionaalisesti että aatteellisesti näkemästä monilajisen maailman merkityksellisyyttä (van Dooren 2014, 126).

Ekologisesti kestävämmän tulevaisuuden tavoittelemisen edellyttää muutoksia ihmisten kulutustottumuksissa, joista esimerkiksi lihaproteiinien tuotanto suoraan ja välillisesti voimistaa ilmastonmuutosta, heikentää merien tilaa, kiihdyttää metsäkatoa ja kaventaa luonnon biodiversiteettiä. Laskelmoidulla unohtamisella voidaan perustella se, minkä vuoksi ihmiset ovat etäännyttäneet itsensä lihatuotannon ja teollisen eläintarhauksen julkimuksilta (Weil 2018, 134). Unohtamisen sijaan olisi kohdattava kertomukset ihmistoiminnan aiheuttamasta kärsimyksestä, kuolemasta ja lajikadosta. On mahdollista oppia välittämään tuotantoeläinten hyvinvoinnista. Eläinten käyttäytymistä tutkimalla voidaan havaita lajeja yhdistävät tunne-elämä, ja ihmislajin erityinen kyky tuhota elämää tarkoituksellisesti. (Nussbaum 2013, 154–159.) Monilajinen empatia kannustaa keskustelemaan siitä, minkälainen on eettisesti, ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä tapa ruokkia ihmiskunta.

Ihmiset voivat tyytyväisenä syödä eläimen lihaa ja toisaalta kokea syvää

surua kuolleen eläimen vuoksi. Eläimet voidaan nähdä länsimaisessa kulttuurissa raaka-aineena, orjana, vihollisena, uhkana, riesana, ystävänä ja/tai epämiellyttävänä naapurina. (Pettman 2018.) Muodostuneet tunteet kertovat jotain tunteiden kohteena olevasta, minkä vuoksi tunteet ilmentävät kulttuurisia voimasuhteita (Ahmed 2014, 4). Tarkastelemalla eri eläimien synnyttämiä tunteita nähdään, kuinka toisten eläinten elämää arvotetaan niiden synnyttämien tunteiden perusteella. Esimerkiksi susia voidaan pelätä, minkä perusteella susien tappaminen voidaan kokea perusteltuna, kun taas lemmikkieläimet voidaan nähdä perheenjäseninä.

Empatia ohjaa huomiomme moraaliin kysymyksiin. Samalla empatia tarjoaa kontekstin ja ymmärryksen siitä, mikä on oikeanlainen toimintatapa (Gruen 2015). Monilajisessa maailmassa on syytä pitää huolta toinen toisistaan, koska monimuotoinen elämä ylläpitää elämää (Rose 2011, 18). Monilajisessa maailmassa olisi tärkeätä ponnistella tunteiden tasa-arvoon, jolloin nähdään kaikkien elävien merkitys ja tärkeys monilajisen elämän verkostoissa.

Kertomuksia sukupuutoista

Donna Harawayn (2016, 35) mukaan tarinoiden merkityksellisyys piilee siinä, että kerrotuista tarinoista syntyy uusia tarinoita. Ricoeurin (1984, 64–67) mukaan

narratiiveissa keskeistä on kerrottujen tarinoiden juonellistaminen, jolloin kertoja punoo yhteen juonellisen kokonaisuuden, jossa tapahtumapaikka ja -aika, päämäärät, sattumukset, tapahtumat ja henkilöt saavat merkityksensä. Kertoja kykenee tekemillään kerronnallisilla valinnoillaan vaikuttamaan kuulijalle välittyvään kuvaan maailmasta. Narratiivit itsessään kuuluvat eettisen toiminnan piiriin, koska niillä voidaan harjoittaa eettistä harkintavaltaa (Ricouer 1988, 248). Narratiiveilla on erilaisia käyttötarkoituksia ja niillä voidaan vaikuttaa ihmisten mielialoihin ja tapoihin hahmottaa maailma. Narratiivien voima piilee siinä, kuinka ne voivat synnyttää tunteita kuuntelijassa ja luoda tunteellisia mielikuvia (Ahmed 2014, 11).

Monilajinen empatia pohjautuu osaltaan tutkimustyöhön, jota on tehty Extinction Studies Working Group -työryhmässä (ks. Chrulew, Rose ja van Dooren 2017, 1–17). Tutkimusryhmän tavoite on monitieteellinen lähestymistapa, joka käsittelee sukupuuttoihin kietoutuneita merkityksiä. Esimerkiksi Rick De Vos (2017) osoittaa, kuinka eurooppalaiset kulutushalut ajoivat toisella puolella maapalloa elävät lintulajit sukupuuton partalle. Lintujen katoaminen luultavasti taas myötävaikutti siihen, että lintujen elinalueiden hedelmäpuut ovat tällä hetkellä uhanalaisia. (De Vos 2017.) Tarinat sukupuutoista kertovat siitä, mitä sukupuutto tarkoittaa, ja miksi ja kenelle se on merkityksellinen (Chrulew, Rose ja van

Dooren 2017, 1–3). Kertomuksissa sukupuutoissa korostuu elämän hetkellisyys, herkkyys ja katoavaisuus. Pelkkä sukupuuttoon kuolleiden lajien lukumäärä ei kerro lajikadon merkittävydestä, vaan se tulee ymmärretyksi silloin, kun tarkastellaan maailmasta katoavia vastavuoraisia vuorovaikutusketjuja. (Rose 2017, 52.)

Lopuksi

Esseeni tavoitteena on ollut osoittaa monilajisen empatian hyödyllisyys keskustelussa keinoista saavuttaa kestävämpi tulevaisuus. Ihmisyyttä muodostava kerronnallinen kudos selittää sen, miksi tarinat, kertomukset, kuvat, twiitit, erilaiset tekstit ja jopa yksittäiset sanat ovat merkityksellisiä silloin, kun ihmiset luovat ja ylläpitävät henkilökohtaista tunne- ja arvomaailmaansa. Ilman ekologisesti kestäviä tunteita on vaikeata muuttaa elämää turmelevia elämäntapoja. Monilajisessa maailmassa kyky epätsekkääseen yhteistyöhön ja myötäelämisen taito ovat ratkaisevia silloin, kun etsitään keinoja elää vaarattomammin kuin tähän asti olemme eläneet.

Kirjallisuus

- Ahmed, Sara. 2014. *The cultural politics of emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Chrulew, Matthew, D. B. Rose, ja Thom van Dooren. 2017. "Introduction: Telling extinction stories." *Extinction Studies: Stories of Time, Death, and Generations*, toim. Deborah Bird Rose, Thom van Dooren ja Matthew Chrulew, 1–17. New York: Columbia University Press
- De Vos, Rick. 2017. "Extinction in a distant land: The question of Elliot's bird of paradise." *Extinction Studies: Stories of Time, Death, and Generations*, toim. Deborah Bird Rose, Thom van Dooren ja Matthew Chrulew, 89–115. New York: Columbia University Press
- van Dooren, Thom. 2014. *Flight ways: Life and loss at the edge of extinction*. New York: Columbia University Press.
- Gruen, Lori. 2015. *Entangled empathy: An alternative ethic for our relationships with animals*. New York: Lantern Books.
- Haraway, Donna J. 2016. *Staying with the trouble: Making kin in the chthulucene*. North Carolina: Duke University Press.
- Kristeva, Julia. 2018. *Hannah Arendt: Life is a narrative*. Toronto: University of Toronto Press.
- Nussbaum, Martha Craven. 2013. *Political emotions : Why love matters for justice*. Cambridge: Harvard University Press.
- Nussbaum, Martha Craven. 2001. *Upheavals of thought the intelligence of emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pettman, Dominic. 2018. "Affection." *Edinburgh Companion to Animal Studies*, toim. Ron Broglio, Undine Sellbach ja Lynn Turner. 30–41. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Polkinghorne, Donald. 1988. *Narrative Knowing and the Human Sciences*. Albany: State University of New York Press.
- Ricoeur, Paul. 1984. *Time and narrative I*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ricoeur, Paul. 1988. *Time and narrative III*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rose, Deborah Bird. 2011. *Wild dog dreaming: Love and extinction*. University of Virginia Press.
- Rose, Deborah Bird. 2017. "Shimmer: When all you love is being trashed." *Arts of Living on Damaged Planet: Ghosts and Monsters of the Anthropocene*, toim. Anna Lowenhaupt Tsing, Heather Anne Swanson, Elaine Gan ja Nils Bubandt. G51-G63. Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Rosenberg, Mikko. 2018. "Keho, halu ja tunnustus kulutuksessa." *Aikuiskasvatus* 38(2): 102–111.
- Rosenberg, Mikko. 2020. "Kasvatus monilajiseen empatiaan." *Aikuiskasvatus* 40(3): 176–186.
- Tsing, Anna Lowenhaupt. 2015. *The mushroom at the end of the world: On the possibility of life in capitalist ruins*. Princeton: Princeton University Press.
- Weil, Kari. 2018 "Empathy." *Edinburgh Companion to Animal Studies*, toim. Ron Broglio, Undine Sellbach ja Lynn Turner. 126–139. Edinburgh: Edinburgh University Press.